

А Д А М М І Ц К Е В И Ч

К Р И М С Ь К І С О Н Е Т И

В ПЕРЕКЛАДІ ГРИГОРІЯ ВИШНЕВОГО

1 9 8 7

Пані М. Ковшик
від переладача

А Д А М М І Ц К Е В И Ч

1798 - 1855

Рік народження Адама Міцкевича нагадує нам, що саме того року вперше побачила світ "Енеїда" Івана Котляревського. Роком пізніше родився російський поет Олександр Пушкін.

Адам Міцкевич — палкий польський патріот і діяч національно-визвольного руху — вважав своєю вужчою батьківщиною Литву, хоч насправді то була Білорусь, бо народився він і виростав у білоруському містечку Новогрудку. Може хтось пригадає доколгоспний час, коли щороку ранньої весни на Чернігівщині появлявся той чи інший литвин. Кінь тягнув легкого воза, а литвин викрикував, що міняє заплоч, голки, гребінці на ганчірки або приношений одяг? Люди вибігали з хат до нього, і починався торг, що завжди кінчався щасливо. Мовних труднощів не виникало жодних. Бо торгівцем був той чи інший білорус, якого українське село, очевидно з історичних причин, за звичкою називало литвином. Та звичка закріпилася в період Литовської держави й остаточно зникла при кінці 20-х років.

Чому сонети кримські? І як А. Міцкевич опинився в Криму? Чому не в Сибірі чи на Кавказі? Цар хотів заслати поета в Сибір, але змішувався на прохання передових людей тодішньої Росії, насамперед, майбутніх декабристів. Отже, не зі своєї волі потрапив А. Міцкевич у Крим, хоча й прагнув його побачити.

Польща переживала політичний занепад. Вона втратила державність і самостійність. Ще до народження А. Міцкевича Польщу три рази ділили між собою три могутні на той час держави: Австрія, Прусія й Росія. Четвертий раз було її поділено 1915 року, після розгрому Наполеона Банапарта. Польща ж не корилася й кривавилася в повстаннях, що часто вибухали, але, як свідчить історія, кінчалися поразкою.

Палкі патріоти Польщі, спираючись на обездолені низи людности, вели нерівну боротьбу за вільну Польщу на чотири фронти: проти трьох держав-окупантів і проти... власного польського панства, що служило цим державам заради власного добробуту й усталеного становища в суспільстві. Славний Косцюшко, безстрашний ватажок селянського повстання, заламався в нерівній боротьбі, не мавши принайменшого сприяння від того багатого "панства".

Будучи студентом Вільнюського університету, А. Міцкевич вступив до таємного польського товариства молоді, яке проголошувало прагнення до знання, а насправді мало за мету визволення й об'єднання Польщі. І, як пише український поет Микола Бажан, „Організацію викрили царські шпигуни та їхні польські підпомагачі“, а її членів „було 1823 року заарештовано, ув'язнено, а восени 1824 року засуджено до покарань різного ступеня суворости. Адама не за-слали до Сибіру, не віддали в солдати. Йому було звелено покинути рідні землі й податися до Петербургу, де царевою волею йому вкажуть, як має далі жити“.

Цар наказав жити в Криму. На заслання їхав молодий поет у групі царських служак, які мали „спеціальні обов'язки“ щодо засланця. В акерманських степах, у морі степової зелені, А. Міцкевич почав, під враження розкішної природи й свого незвичайного становища засланця, писати кримські сонети. За час свого перебування в Криму поет написав 19 сонетів. Я переклав 14 з них; на мою думку, кращих, додавши потрібні тлумачення для ясности змісту.

Ось поет мандрує „в далях степового океану“, наближаючись до Одеси, а в Криму описує тишу, плавбу та бурю, Байдари, Бахчисарай і Алушту, руїни ханського замку в Балаклаві та бурхливе море під Ведмідь-горою, пише ^{про} свою долю в сонеті „Яструб“, не поминає й гробниці польки Потоцької... Поет своєю тонкою душею тяжко переживає розлуку з Литвою-Білоруссю. Йому сняться білоруські ліси, річки, озера, болота й трясовина. Під приємним враженням від нового дивовижного оточення в Криму, чи то в горах та долинах, чи на березі моря, поет творить задушевні ліричні високомистецькі сонети, які читаються легко, ваблячи своєю сердечністю, ^{яскравими картинами} мовним багатством і технічною майстерністю.

З Україною Адама Міцкевича в'яже його дев'ятимісячне перебування в Одесі, Харкові та інших містах і його подорож до Криму українською землею. В Харкові він знайомиться з Петром Гулаком - Артемовським. В Україні він творить балади „Воввода“, „Три Будриси“ і починає писати поему „Конрад Валенрод“. Відомо, що Тарас Шевченко цікавився польським поетом і передав був йому в подарунок свою поему „Кавказ“.

Виїхавши 1829 року закордон, А. Міцкевич поселяється на деякий час в Італії, але його патріотичне серце кличе до Польщі. У Парижі поет пише чи не найвизначнішу свою поему „Пан Тадеуш“, яку можна тепер читати в чудовому перекладі Максима Рильського. Мотиви українського фолклору яскраво помітні в цій поемі. Викладаючи слов'ян-

ські літератури в паризькому „Коледж де Франс“, А. Міцкевич відзначав барвистість та мелодійність української мови, високо цінив українську народню творчість. Ось слова великого поета про Україну:

„Між державами монголів і турків, між Росією і Польщею, — лежить край безмежний, надзвичайно цікавий для історії літератури. Ця простора країна носить назву — Україна... Українські простори — це столиця поезії. Звідси пісні невідомих поетів поширювалися на всю Слов'янщину". / Дзєла, т. 5, стор. 23 /.

Дивлячись на сучасне спустошення природи в Україні, на руїну української мужньої, але поетичної душі, українцеві 20-го століття нелегко зрозуміти, чому чужинці захоплювалися Україною. Тих поляків, які б любили Росію чи Німеччину, таки немає. Не було й росіян, які б любили Польщу. А Україну любили великі люди і Польщі, й Росії. Мало сказати — любили. Вони були закохані в неї, як у край чарівної казки. У кожній країні, територіяльно ближчій до України, були композитори, поети, письменники й художники, які захоплювалися українським побутом, звичаями, піснями та пейзажами. Тут можна назвати бодай кількох: Л. Бетховен /„Їхав козак за Дунай"/, Юліуш Словацький /„Українська дума"/, О. Пушкін /„Чудова українська ніч, прозоре небо, зорі сяють..."/, І. Бунін /„Козацький хід"/, К. Рилєєв /поєми „Богдан Хмельницький“, „Мазепа“, „Войнаровський"/ і багато, багато інших. Навіть француз Вольтер і англієць Джордж Байрон /поєма „Мазепа"/.

А ось відгук українського професора Смаль-Стоцького про поєму Міцкевича „Пан Тадеуш“: „Мило нам, українцям, віднайти в „Панові Тадеушові“ спогади про Україну, про славні київські контракти-ярмарки, про наші веселі та журливі коломийки, про ті старезні дуби, оспівані нашою народньою поезією, що розказали Гошинському, співцеві козаків, діла козацької пори та про гарну липу в Стеблеві, над тихою Росєю, яка залишилася в пам'яті поета навіть у далекому Парижі на еміграції... З Одеси їде він на Крим, де в захопленні красою українського морського побережжя пише свої славні „Кримські сонети"... На довгі літа осідає він у Парижі, де його гостинний дім був душею духової еліти еміграції. Б. Залеський оповідає нам, як часто на вечірніх сходинах у Міцкевича лунали, розважаючи емігрантську душу, наші українські пісні...".

/закінчення буде/

АКЕРМАНСЬКІ СТЕПИ

Мандрую в далях степового океану...

Як човен по воді погоди запашної,
Мій віз пливе у хвилях зелені рясної,
Минає квітів острівки, траву багряну.

Смеркає вже. Не видно шляху ні кургану.
Шукаю в темнім небі зірки провідної.
Здаля рясніє хмарка в ніжнім супокої —
То світиться Дністер, то лампа Акерману.

Зупинка. Тихо як! Десь журавлі курличуть.
Не вдрів би їх ніде і сокіл гострозорий.
Колишеться в стеблі метелик таємничий,

А вуж сковзський повзе, в поспішності нескорий.
Я слух напружив так, що вчув у тихій непокорі
І голос із Литви. Рушай! Ніхто не кличе.

"...Минає квітів острівки, траву багряну..." —

В Україні, особливо на побережжях Чорного моря,
ростуть літньої пори гінкі куці квітучого бур'яну,
що привабливо виділяються на степовому тлі.

Григорій Вишневий

НА ВЕРХОВИНІ ТАРХАНКУТ

Уже тріпоче стяг на вітрі чародійно
І грає плесом хвиля чиста нестудена.
Отак про юне щастя мріє наречена,
Пробудеться, зітхне і знову спить спокійно.

Неначе хоругви, як втихне бій звитяги,
Дрімать паруси. Немов до хвиль прикуте,
Гойдається судно, в баталії здобуте.
Зітхнув матрос. І чути з гурту сміх розваги.

О море! У твоїй воді, краси оздобі,
Живе поліп, що спить на дні в години хмурі,
Звиває щупальці у затишку знестями.

О мисле! Гідра згадки є в твоїй утробі,
Вона дримає в пору зла й лихої бурі,
А серце в тиші рве їдкими пазурями.

Тарханкут — мис у Криму, на Тарханкутському півострові.
Т а р х а н — у минулому феодал, власник земель, звіль-
нений від податків.

П о л і п /зоол./ — кишкопорожнинна істота, що на од-
ному кінці має присоски, а на другому — рот. "Йому
здавалося, що до боку його причепився якийсь поганий
слизняк, поліп, холодний та ціпкий" /Франко, III, 441,
1950, Київ/.

М и с — частина суші, яка гострим кутом входить у вод-
ний простір моря, озера, річки.

Григорій Вишневий

П Л А В Б А

Шумить вода. Густиш снують морські примари.
Немов павук рвучкий в сплетіння павутинах,
Моряк поліз, завис на шнуркових драбинах,
Готовий на веління лізти аж під хмари.

Бушує буря. Корабель зірвався шалений,
Ривком скаженим врився в піняві хуртечі,
Чолом рвонувсь у хмари й вітру порожнечі,
Роздер гребні навпіл, як вихор навіжений.

І мій ширяє дух у збуреній стихії,
Уява нап'ялась, мов паруси прозорі.
Невільний крик душі звільнив мене від страху.

На груди корабля я падаю в надії,
Що від моїх зусиль плавбу він цю прискорить.
Мені так любо, я тремчу щасливим птахом.

Григорій Вишневський

Б У Р Я

Вітрила впали, клекіт, свист і рев стихії,
Стерно тріщить, ричання, помп зловісні звуки,
Остання линва зникла крізь матроські руки,
Вже гасне сонця круг, і меркнуть з ним надії.

Звитяжний вис вихор, а на мокрі гори,
Що круто зносяться до хмар з морської піни,
Немов солдат, що з низовин штурмує стіни,
Навальню смерть іде, бере судно у шори.

Півмертві он лежать, а ті ламають руки,
Прощаються навек в передчутті розлуки,
Молитву шепче хтось, не хоче марно вмерти.

Один лиш пасажир сидить і не боїться смерти,
Гадає: щастя має той, хто, наче витязь,
Прощатись має з ким чи Богові молитись.

Витязь — хоробрий воїн, герой, богатир.

Григорій Вишневий

БАХЧИСАРАЙ

Порожня і пуста Гіресва оселя!
Чолом башів замітані присіння й ганки,
Колись держави трон і любощів приманки,
Тепер гадюки, саранча, німа пустеля.

По вікнах в'ється плющ, лозина винограду
Мережить стін красу, затьмарює склепіння,
Р у ї н а — пише вміло про людське творіння,
Рукою Валтасара сковує принаду.

А в залі вабить око різьблена оздоба,
Гарему водограй ще цілий, як і вчора,
Сльозою шепче жур-вода, руїн жалоба:

"О де кохання нині, слава і опора?
Вам жити б у віках, до вас моя шаноба,
Минувся глум, живе джерельна непокора".

Б а х ч и с а р а й — місто в Криму; колишня столиця Гіреїв, кримських ханів; лежить у долині, оточеній горами.

В а л т а с а р — останній цар Вавилону. У Біблії, в "Книзі Даниїла" є опис бенкету Валтасара, на якому він довідався з пророцтва, що незабаром загине. Убитий в час зайняття Вавилону перським військом.

"Чолом башів..." — точніше: Тюрбанами башів замітані присіння й ганки. Тюрбан — це чоловічий головний убір, що низько звисає своїми краями. Краї звисали ще нижче, коли баші низько кланялися перед ханом.

БАХЧИСАРАЙ УНОЧІ

Розходяться з мечеті вірні мусульмани,
Ізану спів погас у тиші вечоровій,
Забилось ніжне серце зірці пурпуровій,
Бо срібний князь до неї тулить ріг рум'яний.

Горять в гаремнім небі вічні зір світила,
Біліє сніжна хмарка приязно між ними,
Завершує красу крайками золотими,
Нагадує на хвилях лебедині крила.

Лягає тінь від мінарету й кипарисів,
Темніють над горою велетні граніту,
Немов дияволи, запрошені Евлісом

На суд, на раду чорну чи нічну візиту.
Буває: з їх верхів баским конем Фариса
Зринає блискавиця й лине в світ блакиту.

Мечеть — мусульманський храм.

Мінарети — тонкі стрільчасті башти, що зносяться
на кожному розі мечеті; на половині
своєї височини вони обведені галереєю.

Ізан — наспівний заклик, що ним оповісники скликають
мусульман на молитву, стоячи на галереї.

Евліс — люципер у магометан.

Фарис — арабський лицар.

Григорій Вишневий

ГРОБНИЦЯ ПОТОЦЬКОЇ

В краю весни, в садах і розкоші, й цвітіння
Зів'яла ти, трояндо, хвилі бо минулі,
Від тебе линучи, немов хмаринки чулі,
Вселили в юне серце спогадів проміння.

На північ аж до Польщі сяють світлі зорі.
Чому громада їх в такій великій силі?
Чи погляд твій палкий, ще поки згас в могилі,
Лишив сліди ясні в небесному просторі?

О полько! Скоро скінчу дні і я в жалобі,
Землі хай грудку хтось мені на груди кине.
Мандрівців часто чути при твоєму гробі.

Немов бальзам, у серце рідне слово лине.
Поет, складаючи тобі пісні в шанобі,
Згадає мене і мене, як Польщі сина.

Гробниця Потоцької — у Криму існує переказ, що цей пам'ятник був поставлений ханом Керім-Гіреєм на могилі невольниці, яку він дуже кохав. Була то ніби полька з роду Потоцьких, здогадних володарів українського міста Умань.

"Мандрівців часто чути при твоєму гробі" — тут поет, насамперед, має на увазі польських мандрівців-прочан і просто відвідувачів з Польщі та польської колонії Одеси.

Григорій Вишневий

Б А Й Д А Р И

Звільняю поводи, і кінь летить, як птиця,
Минаю поле, ліс, в байраках звірів хижих,
Сп'яніти хочу в цих міжгірних дивовижах,
Що миготять в очах, як в небі блискавиці.

Коли ж спітнілий кінь не слухає веління
І гасне тихий день, круті темніють гори,
Як у свічаді снів, так і в моєму зорі
Снуються дива мрій і марива, й видіння.

Вночі я не засну, в морські стрибав хвилі,
Шумить кипучий вал і в берег б'ється гуком.
До нього я хились, вперед простягнувши руки.

На мене йде вода, гуде в безладній силі,
Хай думка тут моя, як човен, мов перина,
Загубиться на мить і в забуття порине.

Б а й д а р и — чудова долина, що веде до Півден-
ного берега Криму.

С в і ч а д о — дзеркало, люстро.

Григорій Вишневий

АЛУШТА ВДЕНЬ

Проснулася гора, туманні зникли шати,
Шумить намазом лан, колосся кришталеве,
Вклонився низько ліс, гілля його травневе
Спускає у росу рубіни і гранати.

Цвіте пахка земля, мигтять над нею квіти,
Знялися мотилі, веселкою заграли,
Алмази криють синь, немов морські корали,
Злетіли сарани зелені малахіти.

А там, де скеля з хвиль замріє головою,
Де море береги віками б'є безкраю,
Як тигра хижий зір, у піні світло грає,

Несе руїну рев стихійною рукою.
А далі — лебеді колишуться на хвилі,
Гойдаються човни на тихім небосхилі.

А л у ш т а — чудове місце в Криму, якого ніколи
не сягають пізнічні вітри; місце, де навіть у лис-
топаді можна відпочити в холодку під волоськими горі-
хами.

Н а м а з — щоденна п'ятиразова молитва в ісламі.

М а л а х і т и — тут зелений колір різних від-
тінків.

Григорій Вишневий

АЛУШТА ВНОЧІ

Свіжішає вітрець, спадає денна спека,
На Чатир-Даг з небес пливе світило світу
І трощиться в скалки об твердоту граніту.
Дивує мандрівця краса чужа, далека.

Темніють пасма гір, в долинах ніч німіє,
Дзюрчать, немов у сні, потоки в пільмі гаю,
Повітря лиє пах /то квіти пісню грають/,
До серця промовля, а таїну леліє.

Дрімаю під крилом п'яної ночі й тиші,
Та будить тут мене яскравість метеору,
В потопі золотім земля вогнями дише.

О ноче чарівна! Ти будиш кров бадьору
І на любаски кшталт даруєш ніжну ласку,
Коли ж дрімаю знов, даруєш і любаску.

Ч а т и р - Д а г — Шатро-гора, височенне верхів'я
гірського хребта Яйла, що перерізує південну частину
Кримського півострова.

Григорій Вишневий

М А Н Д Р І В Н И К

Внизу простягся край розкішний і багатий,
Блакить ясна згорі, довкола гарні люди.
Чому ж моя душа так важко палить груди,
Летить у далину, яку давно я втратив?

Литво! Твої ліси співали веселіше,
Ніж солов'ї Байдар, салгірських див дівчата.
Грузька драговина, мов казка снів хрещата,
Від кримських гір, долин, ярів мені миліша.

Далеко я тепер. Летів сюди стрілою.
Чому ж зітхаю так, в думках живу з тією,
Яку в Литві лишив і тихе щастя з нею?

Там ніг моїх сліди вже вкрились бугилою
Та про любов мою їй шепчуть повсякденно,
Але вона чи згадує мене натхненно?

Б а й д а р и — чудова долина, що веде до Півден-
ного берега Криму.

Л и т в а — тут ідеться, власне, про Білорусь,
яку в той час не тільки А.Міцкевич
називав Литвою. Насправді, батьків-
щиною поета була не Литва і не Польща,
а Білорусь.

Григорій Вишневий

РУЇНИ ЗАМКУ БАЛАКЛАВИ

Ці замки дорогі, що в звалищах німіють,
Звільнили й берегли тебе, невдячний Криму!
Спочили на горі, змія живе між ними,
І зліші від змії тут люди багатіють.

На вежу тихо йду, гербів шукаю сліду,
Читаю напис цей, ім'я можливо знане
І сильне, як гроза, комусь у війнах дане,
Обвите листям так, що не пізнати виду.

Тут грек з Атен різьбив на камені оздоби,
Тут італійський меч розбив монгольську силу,
Тут шлях до Мекки вів, читавсь намаз шаноби,

Тепер шуліка злий літа при темнім гробі,
Як в місці, що вмира, навіки йде в могилу,
Де вічно з голих веж звисає стяг жалоби.

Балаклава — стародавнє місто біля Севастополя.
Над затокою тієї ж назви лежать, як пише А. Міцкевич,
руїни замку, що його збудували колись греки, які при-
були сюди з Мілету, староданього міста в Малій Азії;
пізніше генуезці поставили на цьому місці фортецю
Цембало.

М е к к а — священне місто мусульманів і місце їхнього
паломництва в Саудівській Аравії.

Н а м а з — щоденна п'ятиразова молитва в ісламі.

Григорій Вишневий

А Ю - Д А Г

Люблю з Ведмідь-гори поглянути у прірву,
Як спінені вали то в чорні береги
Веселим громом б'ють, то мов ясні сніги
Розсипаним дощем вганяються у вирву.

Зустрівши мілину, розіб'ються на хвилі,
Як армія китів, обляжуть берег з бою,
Залишать перлів ряд і мушлі за собою,
Відпливши в моря глиб, маліючи на силі.

Поете молодий, в твоєму серці юнім
Спалахує не раз шалений клекіт бурі,
Та лютню ти береш — і ніжно грають струни,

Зникають в забуття думки гіркі, похмурі,
Лишається пісень нев'януче стебло,
Вінок безсмертя й слави на твоє чоло.

Аю-Даг — Ведмідь-гора — гора на Південному березі
Криму. Височина 572 метри.

Л ю т н я — струнний щипковий музичний інструмент
арабо-іранського походження.

Григорій Вишневий